

Ненад Р. Вуловић
Милана Р. Егерић
Универзитет у Крагујевцу
Педагошки факултет у Јагодини

УДК: 371.311.1
ИД БРОЈ: 180262412
Оригинални научни рад
Примљен: 19. јануара 2010.
Прихваћен: 21. септембра 2010.

ДИФЕРЕНЦИРАНА НАСТАВА У СВАКОДНЕВНОЈ НАСТАВНОЈ ПРАКСИ

Айсџпракџ: Тема овог рада је разматрање ставова и мишљења учитеља као нај-непосреднијих учесника у наставној пракси о диференцираној настави, односно утврђивање степена њихове заинтересовани и мотивисани за извођење диференциране наставе. У циљу сондаже расположења учитеља према диференцираној настави спроведено је истраживање о чијим резултатима ће се у раду детаљније говорити. Узорак истраживања је представљало 100 учитеља са територије четири града у Србији. Као закључак спроведеног истраживања намећу се чињенице да учитељи своју наставу прилагођавају већини ученика, углавном су упознати са суштином извођења диференциране наставе, али нису задовољни знањем које су стекли на факултету. Делимично су у могућности да је изводе у смислу материјално-техничке опремљености школе где раде, али се и поред тога труде да је што чешће примењују у пракси. У будућности би желели да се додатно усавршавају у извођењу диференциране наставе путем семинара стручног усавршавања.

Кључне речи: диференцирана настава, диференцијација садржаја, учитељи, пракса.

УВОД

Полазећи од чињенице да је свако дете личност (за себе, тј. букет квалитета и интересовања) и имајући на уму да начин презентовања градива од стране учитеља умногоме има утицаја на то како ће ученици схватити и прихватити нове садржаје, јавља се потреба да се испита у којој мери су учитељи оспособљени за извођење наставе, да ли и на који начин се прилагођавају потребама ученика и у којој мери су упознати са могућностима ученика са којима раде. Само учитељ који је спреман да врши евалуацију свога рада, тј. који може да се прилагоди савременим трендовима у образовању, представља добар и стабилан ослонац образовног система и сигурност да ће генерације нових поколења имати квалитетно и прогресивно образовање.

МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Основни предмет истраживања су ставови учитеља о диференцираној настави и њеној примени у свакодневној наставној пракси.

Циљ истраживања је испитивање степена упознатости учитеља са системом диференциране наставе и његовом применљивошћу у свакодневној настави пракси.

Основна хипотеза истраживања јесте да су учитељи у довољној мери упознати са системом диференциране наставе, али да га недовољно примењују у свакодневној наставној пракси.

Као техника истраживања коришћено је анкетирање, а као инструмент упитник за учитеље.

Анкетирање учитеља о њиховим ставовима и мишљењима о диференцираној настави спроведено је током јуна 2010. године.

Упитник за учитеље представља комбинавани анкетни лист са 21 питањем која се односе на ставове, мишљења и преглед стања наставника поводом диференциране наставе. Од тога је 19 питања затвореног типа, док су 2 питања отвореног типа. Узорак истраживања је представљало 100 учитеља који су радили у школама у Крагујевцу (27 учитеља), Јагодини (13 учитеља), Београду (35 учитеља) и Нишу (25 учитеља).

Првих пет питања у упитнику тичу се општих података везаних за учитеље и односе се на: 1) степен стручне спреме учитеља; 2) начин стицања VII степена стручне спреме; 3) седиште факултета који су завршили; 4) године радног стажа и 5) позицију школе где тренутно раде.

Од укупног броја учитеља 23 је имало VI степен стручне спреме, док је 77 имало VII степен стручне спреме¹. У узорку од 77 професора њих 62 или 80,52% VII степен стручне спреме стекло је дошколовањем, док је 15 професора или 19,48% VII степен стручне спреме стекло редовним четворогодишњим школовањем. Нико од испитаника нема последипломско академско образовање.

Преглед факултета које су анкетирани учитељи завршили дат је у табели 1.

Табела 1. Приказ броја учитеља у односу на седишта завршених факултета

Седиште	Београд	Јагодина	Ужице	Врање	Сомбор	Остало
Број учитеља	27	30	14	16	8	5

¹ У даљим разматрањима и анализама учитеље који имају VI степен стручне спреме називаћемо наставницима, док ћемо учитеље који имају VII степен стручне спреме називати професорима.

Петоро учитеља које смо сврстали под остале факултете завршили су факултете у Призрену и Алексинцу, али због малог узорка нећемо их посебно наглашавати.

Структура учитеља обухваћених истраживањем у односу на године радног стажа дата је у табели 2.

Табела 2. Приказ броја учитеља у односу на године радног стажа

	Године радног стажа				
	0–5	6–10	11–20	21–30	31–40
Наставници	/	/	5	12	6
%	/	/	21,74	52,17	26,09
Професори	9	12	36	19	1
%	11,69	15,58	46,75	24,68	1,30
Укупно	9	12	41	31	7

У погледу средине где раде, 85 анкетираних учитеља је запослено у градским, док је 15 учитеља запослено у сеоским школама.

Следећих шеснаест питања односило се на диференцирану наставу. На 19. и 20. питање учитељи су давали дескриптивне одговоре, а сва остала питања била су са понуђеним опцијама. Од тога су на питања 12–14 и 16–18 били могући вишеструки одговори.

3. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Питање бр. 6:

Табела 3. Дистрибуција одговора учитеља на питање број 6

Да ли прилагођавате свој начин рада могућностима ученика?	Уопште не прилагођавам	Прилагођавам само слабијим ученицима	Прилагођавам већини ученика	Прилагођавам свим ученицима
Одговори наставника	8,70%	8,70%	56,52%	26,08%
Одговори професора	2,60%	12,99%	54,55%	29,86%
Укупно	4,00%	12,00%	55,00%	29,00%

Дистрибуција одговора на овом питању показује да више од три четвртине учитеља прилагођава свој рад већини или свим ученицима и то у при-

ближно подједнакој мери из обе категорије учитеља. Посматрајући дистрибуцију одговора за последња два одговора, видимо да је скоро два пута мањи број учитеља који свој рад прилагођавају свим ученицима од оних који га прилагођавају већини ученика. Поставља се питање могућих чинилаца који спречавају учитеље да наставу прилагођавају свим ученицима. Могући одговор на ово питање покушаћемо да дамо анализом питања број 20.

Интересантна је дистрибуција одговора учитеља ако је посматрамо по следећим категоријама:

а) одговоре да уопште не прилагођавају наставу могућностима ученика дали су учитељи који имају преко десет година радног стажа. Забрињавајућа је чињеница да са порастом година радног стажа расте и број учитеља са оваквим одговором и то: 14,62% учитеља са стажом између 11 и 20 година, 22,58% учитеља са стажом између 21 и 30 година и 28,57% учитеља са стажом између 31 и 40 година. Број учитеља са мање од десет година радног стажа који су дали овај одговор занемарљиво је мали;

б) посматрајући прераспodelу одговора учитеља у зависности од седишта факултета који су завршили, не може се рећи да су учитељи одређеног факултета посебно (не)наклоњени прилагођавању свог рада могућностима ученика, те стога можемо констатовати да ниједан факултет није имао посебног утицаја на освешћивање будућих учитеља у контексту реченог;

в) иако одељења у сеоским школама имају мањи број ученика, па се самим тим очекује и већи степен прилагођавања рада учитеља, на основу одговора учитеља може се закључити да је прилагођавање рада готово идентично и у градским и у сеоским школама;

г) веома је интересантна чињеница што је одговор да свој рад прилагођавају свим ученицима дало 25,81% учитеља који су до високе стручне спреме дошли дошколовањем, док је исти одговор дало 46,67% учитеља који су до високе стручне спреме дошли завршетком редовног четворогодишњег школовања на неком од учитељских или педагошких факултета. Ова чињеница може да укаже на побољшано стање наставних програма на факултетима.

Питање бр. 7:

Табела 4. Дистрибуција одговора учитеља на питање број 7

Колико сте у овом тренутку упознати са начином извођења и суштином диференциране наставе?	Нисам упознат/а	Делимично сам упознат/а	Упознат/а сам	У потпуности сам упознат/а
Одговори наставника	0,00%	39,13%	43,48%	17,39%
Одговори професора	0,00%	14,29%	66,23%	19,48%
Укупно	0,00%	20,00%	61,00%	19,00%

Сасвим је очекивано да нема учитеља који нису упознати са начином извођења и суштином диференциране наставе. Међутим, и поред приближно уједначених одговора у обе групе, уочљиво је да су учитељи са VII степеном стручне спреме више упознати од оних са VI степеном, што је донекле у складу са разматрањем питања 6.

Посматрано по годинама радног стажа највећи број делимично упознатих учитеља налази се у групи оних који имају преко 20 година радног стажа (скоро трећина учитеља). Интересантно је да је у овој групи и највећи број оних који су у потпуности упознати. Чак 70,73% учитеља са стажом између 10 и 20 година сматра да је упознат са извођењем и суштином диференциране наставе, али да постоји још делова са којима би требало детаљније да се упознају.

Као и у претходном питању, на основу анализе одговора, можемо закључити да ниједан факултет не пружа учитељима веће или мање знање у погледу диференциране наставе.

Приближно идентични одговори добијени су од оних учитеља који раде у градским и оних који раде у сеоским школама.

Учитеља који су се дошколовали за VII степен стручне спреме је око 8% мање од оних који су завршили редовне студије, а делимично су упознати са диференцираном наставом. Ова разлика се компензује у делу одговора учитеља да су упознати са диференцираном наставом, док је идентичан број у обе категорије оних који су у потпуности упознати.

До одређених контрадикторности долази у упоредној анализи са одговором на питање број 6:

– највећи број учитеља који не прилагођава свој рад могућностима ученика припада оној групи учитеља који су у потпуности упознати са диференцираном наставом. Такође, 57,89% учитеља који су у потпуности упознати са овом проблематиком прилагођава свој рад свим ученицима, што је за више од 30% већи број од оних који су упознати или делимично упознати;

– највећи број учитеља који рад прилагођава слабијим ученицима су из групе која је делимично упозната са диференцираном наставом;

– 62,31% учитеља упознатих са диференцираном наставом прилагођава свој рад већини ученика.

На основу ових одговора може се закључити да постоји одређена разлика и потешкоће у трансферу теоретских знања која су учитељи стекли током образовања и њиховој имплементацији у редовној наставној пракси која би требало да се испита и провери како би се актуелни наставни програми факултета осавременили и прилагодили реалној ситуацији на терену.

Пишање број 8:

Табела 5. Дистрибуција одговора учитеља на питање број 8

Којом оценом (од 1 до 5) бисте оценили своје теоријско и практично знање о извођењу диференциране наставе стечено током школовања за посао учитеља?	Оценом 1 (нисам уопште едукован/едукована за спровођење диференциране наставе)	Оценом 2 (нисам довољно едукован/едукована за спровођење диференциране наставе)	Оценом 3	Оценом 4	Оценом 5
Одговори наставника	8,70%	21,74%	39,12%	21,74%	8,70%
Одговори професора	5,19%	12,99%	24,68%	45,45%	11,69%
Укупно	6,00%	15,00%	28,00%	40,00%	11,00%

Просечна оцена којом су учитељи оценили своје знање стечено током образовања износи 3,35 (при томе су наставници оценили са 3,00, док су професори оценили са 3,45). Ова оцена не може се сматрати нарочито добром јер показује да наставници сматрају да нису у потпуности оспособљени за практично извођење диференциране наставе. Чињеница да само 51% испитаника, тј. мало више од половине, сматра да су оспособљени за практично извођење диференциране наставе иде у прилог том закључку. Међутим, она такође указује на висок степен самокритичности анкетираних учитеља.

Интересантно је да су учитељи који имају најмање радног стажа (до пет година) своје знање оценили далеко најнижом оценом. Просечне оцене у односу на године радног стажа су следеће:

– до 5 година радног стажа просечна оцена је 2,67, што је веома чудно с обзиром на велики труд свих факултета да свој кадар оспособе за извођење диференциране наставе и требало би да наведе на размишљање о стварној ситуацији на нашим факултетима у погледу усвајања садржаја о диференцираној настави. Такође, треба напоменути да је већина учитеља из ове групе навела како је упозната са диференцираном наставом и да наставу прилагођава већини ученика;

– од 6 до 10 година радног стажа – просечна оцена 3,67;

– од 11 до 20 година радног стажа – просечна оцена 3,44;

– од 21 до 30 година радног стажа – просечна оцена 3,32 (у овој групи учитеља било је највише оних који су знање стечено на факултетима оценили оценом 1 (12,90%), али и оних који су своје знање оценили оценом 5 (19,35%)).

– од 31 до 40 година радног стажа: просечна оцена 3,29 (ова просечна оцена је у контрадикцији са чињеницом да је у овој групи највећи број учитеља који свој рад не прилагођавају могућностима ученика).

Анализом оцена учитеља у односу на факултет који су завршили не може се уочити посебно велика разлика у оценама (Београд – 3,52; Јагодина – 3,33; Ужице – 3,14; Врање – 3,56; Сомбор – 3,25), па можемо закључити да су учитељи у подједнакој мери (не)задовољни својим знањем које су добили на факултетима. Ова разлика се не може уочити нити између учитеља који раде у градским (3,33) и сеоским (3,47) школама.

Једино је приметна разлика између учитеља који су до VII степена стручне спреме дошли дошколовањем (3,59) и оних који су завршили редовне факултете (3,07). Имајући у виду да су учитељи који су се дошколовали до дипломе дошли у последњих пет година, и чињеницу о ниској оцени оних који имају мање од пет година радног стажа, уочљива је контрадикторност између ових чињеница која намеће питање о разлозима различитих мишљења тек дипломираних студената и њихових старијих колега о истом начину примања знања. Ово питање свакако захтева дубљу анализу.

Питање број 9:

Табела 6. Дистрибуција одговора учитеља на питање број 9

Наведите у којој мери, по Вашем мишљењу, диференцирана настава подиже ниво ангажовања ученика.	Не знам	Сматрам да не подиже ниво ангажовања ученика	У мањој мери утиче на повећање нивоа ангажовања ученика	У потпуности ангажује ученике
Одговори наставника	4,35%	13,04%	47,83%	34,78%
Одговори професора	3,90%	3,90%	20,78%	71,42%
Укупно	4,00%	6,00%	27,00%	63,00%

Податак да 63,00% учитеља сматра како диференцирана настава у потпуности ангажује ученике похвалан је сам по себи јер би, на посредан начин, требало да одсликава и позитиван став учитеља према овом виду наставе.

Оно што је необично јесте прерасподела одговора у односу на степен стручне спреме учитеља – 36,64% више професора мисли да диференцирана настава у потпуности ангажује ученике, а чак половина наставника који су одговорили да диференцирана настава у потпуности ангажује ученике имају радни стаж између 20 и 30 година, делимично су упознати начином извођења и суштином диференциране наставе и свој рад прилагођавају величини ученика.

Уколико сагледамо одговоре најстаријих учесника у образовном процесу, оних који су у просветној струци провели између 30 и 40 година, наставника од којих се очекује највеће искуство и који треба да представљају најважнију карику у процесу увођења нових генерација учитеља у свакодневну праксу, долазимо до, у најмању руку, запањујућег резултата:

– само 16,67% наставника из поменуте категорије сматра да диференцирана настава у потпуности ангажује ученике;

– 66,66% наставника сматра да диференцирана настава у мањој мери утиче на повећање нивоа ангажовања ученика;

– нико не сматра да диференцирана настава не подиже ангажовање ученика, али је веома поражавајућа чињеница да чак 16,67% наставника, и после читавог радног века проведеног у просвети, нема мишљење о томе како диференцирана настава утиче на степен ангажовања ученика.

У светлу ових података сада је, донекле, јаснија тенденција опадања степена прилагођавања рада могућностима ученика констатована у питању број 6.

Као питање даљег истраживања намеће се одгонетање узрока који доводе до тога да неко после 30 година проведених у раду са децом нема став према појединим питањима везаним за образовање.

Питање број 10:

Табела 7. Дистрибуција одговора учитеља на питање број 10

Да ли сте у могућности да спроводите диференцирану наставу у својој школи, у складу са материјалним могућностима школе (специјализоване учионице, кабинети, библиотека...)?	Нисам у могућности	Делимично сам у могућности	У могућности сам
Одговори наставника	17,39%	73,91%	8,70%
Одговори професора	7,79%	72,73%	19,48%
Укупно	10,00%	73,00%	17,00%

Узевши у обзир да 73,00% учитеља сматра да су делимично, а 17,00% да су у могућности да спроводе диференцирану наставу, можемо закључити да основне школе у доброј мери обезбеђују предуслове за спровођење овог вида наставе.

Поред веома уједначеног процента професора и наставника који су делимично у могућности, могу се приметити значајне разлике у броју наставника и професора који сматрају да нису, односно да јесу у могућности да изводе диференцирану наставу.

Значајна разлика настаје и ако упоредимо одговоре учитеља у градским и сеоским школама:

– нико од учитеља из сеоских школа није одговорио да је у могућности да изводи диференцирану наставу, док 20,00% учитеља из градских школа мисли да јесте;

– 60,00% учитеља из сеоских школа сматра да је делимично у могућности да изводи диференцирану наставу, док је тај проценат код учитеља из градских школа 75,29%;

40% учитеља из сеоских школа сматра да није у могућности да изводи диференцирану наставу, док је проценат учитеља из градских школа само 4,71%.

Овакви одговори учитеља нам могу указати на веома тежак положај сеоских школа у погледу материјалне и техничке опремљености.

Анализирајући претходне одговоре учитеља који су одговорили да су у могућности да изводе диференцирану наставу, можемо констатовати да су ресурси које школе имају, барем оне опремљене, искоришћени у великој мери јер у већини случајева учитељи који у њима раде прилагођавају свој рад већини или свим ученицима, упознати су делимично или у потпуности упознати са начином извођења диференциране наставе и сматрају да диференцирана настава у потпуности ангажује ученике.

Са жаљењем морамо констатовати да чак 60% учитеља који сматрају да нису у могућности да изводе диференцирану наставу мисле да такав вид наставе у потпуности ангажује ученике.

Пишање број 11:

Табела 8. Дистрибуција одговора учитеља на питање број 11

Колико често спроводите диференцирану наставу?	Не спроводим је уопште	Спроводим је веома ретко	Спроводим је често	Спроводим је свакодневно
Одговори наставника	8,70%	39,12%	47,83%	4,35%
Одговори професора	2,60%	22,07%	74,03%	1,30%
Укупно	4,00%	26,00%	68,00%	2,00%

Конкретизујући питање о спровођењу диференциране наставе, долазимо до закључка да 70% учитеља често или свакодневно спроводи диференцирану наставу. Овај податак је веома охрабрујући, али у њему не можемо да не приметимо одређене контрадикторности:

– 62,96% учитеља који сматрају да диференцирана настава у мањој мери подиже ниво ангажовања ученика спроводи диференцирану наставу често;

– 50,00% учитеља који су оценили са 1, 53,33% учитеља који су оценили са 2 и 57,14% учитеља који су оценили са 3 своје знање добијено током школовања, примењује диференцирану наставу често;

– 40,00% учитеља који су делимично упознати са суштином диференциране наставе спроводи је често;

80,00% учитеља који раде у сеоским школама спроводи често диференцирану наставу.

Оваква дистрибуција одговора покреће читав низ питања: зашто и поред лошег мишљења о диференцираној настави учитељи прибегавају њеном

извођењу; на који начин и поред лоше основе добијене на факултету, по мишљењу учитеља, може да се обезбеди њено квалитетно извођење; да ли је и поред лоше опремљености школа у сеоским срединама могуће изводити квалитетну диференцирану наставу и да ли и колико опремљеност школе утиче на њу. Ова питања остају отворена за даља истраживања.

На основу резултата можемо констатовати да је група учитеља која не спроводи диференцирану наставу релативно мала, али је она приметно изражена у редовима наставника. Ова категорија је стандардна у свим наредним питањима па је нећемо посебно наглашавати.

Питање број 12:

Табела 9. Дистрибуција одговора учитеља на питање број 12

У којим фазама часа најчешће спроводите диференцирану наставу?	Не спроводим је уопште	У уводном делу часа	У главном делу часа	у завршном делу часа	Спроводим на целокупном часу
Одговори наставника	8,70%	0,00%	43,48%	26,08%	21,74%
Одговори професора	2,60%	0,00%	61,04%	18,18%	20,78%
Укупно	4,00%	0,00%	57,00%	20,00%	21,00%

Уводни део часа представља окосницу успешне наставе на коме ученици треба да се присете, понове, обнове, заинтересују се или мотивишу за усвајање или утврђивање наставног градива. Из тог разлога је крајње поражавајуће да нико од учитеља не сматра да је диференцијацију садржаја потребно радити посебно и само на уводном делу часа. Само правилно постављен проблем или прича у почетку, рашчлањена на начин да ученицима буде прихватљива и интересантна, води ка успешном образовању. Нажалост, свест учитеља практичара, а на основу њиховог одговора то можемо закључити, о томе није довољно развијена.

Имајући претходну чињеницу на уму, 21,00% учитеља који спровode диференцирану наставу на целокупном часу делује као задовољавајући податак. Од тога 66,67% диференцирану наставу спроводи често, док њих 28,57% то чине ретко. Само 17,64% учитеља који су одговорили да су у могућности да спровode диференцирану наставу чине то на целом часу. Овај податак иде у прилог чињеници да добра опремљеност школе јесте потребан, али не и довољан услов да би се примењивала савремена опрема у свакодневnoj наставној пракси.

Дубља анализа не показује да постоји разлика између учитеља који раде у градским (21,17%) и сеоским (20,00%) школама, а током целог часа спровode диференцирану наставу.

Доминантна је категорија учитеља који диференцирану наставу примењују само на главном делу часа, али је, свакако, похвално што и 20,00% учитеља диференцирану наставу спроводи на завршном делу часа. Детаљнију анализу ових одговора даћемо уз питање 13.

Питање број 13:

Табела 10. Дистрибуција одговора учитеља на питање број 13

На ком типу часа најчешће спроводите диференцирану наставу?	Не спроводим је уопште	При обради новог градива	При утврђивању градива	При систематизацији градива	На свим типовима часа
Одговори наставника	8,70%	8,70%	52,17%	17,39%	21,74%
Одговори професора	2,60%	7,79%	37,66%	22,08%	38,97%
Укупно	4,00%	8,00%	41,00%	21,00%	35,00%

Диференцирану наставу на часовима утврђивања градива примењује чак 76% учитеља. Ово нам говори да је диференцијација садржаја заступљенија приликом утврђивања, него приликом обраде нових садржаја, што се може разумети с обзиром на компликованији и тежи начин њеног спровођења при усвајању и обради нових појмова. Интересантна је прерасподела унутар самог часа коју су ови учитељи дали: 53,95% учитеља је користи на главном делу часа, 23,68% је користи на завршном делу часа док је за време читавог часа користи 25,00% учитеља.

Обрада градива диференцијацијом садржаја, као што је констатовано, заступљена је код 43,00% учитеља, а при том је готово сви учитељи који раде на овај начин примењују на главном делу часа. Податак да 85,71% учитеља који обрађују градиво диференцијацијом садржаја има преко 20 година радног стажа и да у овој групи нема учитеља са мање од 10 година радног стажа може сугерисати да учитељи сматрају како је за овакав вид рада потребно велико искуство у раду са децом, а такође може бити и путоказ чему на нашим факултетима треба поклонити више пажње. Као контрадикторност у овим одговорима можемо увидети да 62,50% учитеља који примењују диференцирану наставу само на часовима обраде сматра да диференцирана настава у мањој мери утиче на повећан ниво ангажовања ученика.

Пићање број 14:

Табела 11. Дистрибуција одговора учитеља на питање број 14

Чему дајете приоритет приликом спровођења диференциране наставе?	Обиму програмских садржаја	Распореду и темпу учења градива	Сложености захтева и задатака по нивоима тежине (максимални, оптимални, минимални)	Наставним методама, поступцима, облицима рада, средствима
Одговори наставника	4,35%	17,39%	73,91%	8,70%
Одговори професора	5,19%	14,29%	79,21%	11,69%
Укупно	5,00%	15,00%	78,00%	11,00%

Дистрибуцијом одговора видимо да највећи проценат учитеља пажњу придаје сложености захтева и задатака по нивоима тежине (78,00%). Оваква расподела је свакако похвална и указује на висок степен спремности учитеља да прилагоде задатке могућностима ученика и у великој мери је у равнотежи са дистрибуцијом одговора у питању број 6. Међутим, с обзиром да стандарди образовања у млађим разредима још увек нису утемељени, поставља се питање шта учитељи подразумевају под минималним, оптималним и максималним захтевима и задацима које постављају пред ученике. На ово питање покушаћемо детаљније да одговоримо након сагледавања одговора у питању под бројем 18. Дистрибуција одговора код ове групе учитеља је готово иста (око 70,00%) без обзира на године радног стажа, осим у случају учитеља који имају од 6 до 10 година радног стажа и који су се, готово без изузетка, определили за овај одговор. Податак да се сви учитељи из сеоских школа опредељују за ову опцију приликом припреме часа диференциране наставе може се оправдати с обзиром на њихове одговоре дате у питању 10.

Сагледајмо сада збирне одговоре учитеља на 11, 12, 13. и 14. питање, а у односу на начин стеченог VII степена образовања и место завршетка факултета. Детаљном анализом одговора учитеља закључујемо да не можемо издвојити и препознати у њиховом раду одређене законитости у погледу диференциране наставе, а да на основу њих можемо рећи да су студенти одређеног факултета. Ипак смо, међутим, могли наслутити одређене нијансе у раду учитеља који су завршили одређене факултете:

– учитељи који су завршили Учитељски факултет у Београду у најмањој мери спроводе диференцирану наставу у пракси, а када то чине, углавном бирају завршни део часа, спроводе је на свим типовима часова и у најмањој мери, у односу на остале, дају приоритет наставним методама, поступцима, облицима рада и наставним средствима;

– занемарљиво мали број учитеља који су завршили Педагошки факултет у Јагодини спроводи диференцирану наставу свакодневно, у најмањој ме-

ри у односу на остале примењују је на завршном делу часа и на часовима обраде новог градива. У односу на друге већу пажњу поклањају обиму програмских садржаја, али за нијансу мање пажње обраћају на сложеност захтева и задатака по нивоима тежине;

– учитељи који су завршили Учитељски факултет у Ужицу у највећој мери у односу на остале спроводе диференцирану наставу на главном делу часа, али истовремено најмање је њих који је спроводе на целом часу. Готово да је не примењују при систематизацији градива и уопште не поклањају пажњу обиму програмских садржаја приликом спровођења диференциране наставе;

– учитељи који су завршили Учитељски факултет у Врању процентуално су најмногбројнији међу онима који спроводе диференцирану наставу свакодневно, не користе је уопште на уводном делу часа, већ највише при утврђивању и систематизацији градива и у највећој мери, у односу на остале, дају приоритет наставним методама, поступцима, облицима рада и наставним средствима;

– учитељи који су завршили Учитељски факултет у Сомбору често спроводе диференцирану наставу, а најмање је, у односу на остале, користе у главном делу часа. Више је, у односу на остале, користе на свим типовима часова, а посебно се издваја процентуални удео на часовима обраде новог градива. За разлику од осталих, учитељи који су завршили овај факултет највећи приоритет при спровођењу диференциране наставе дају распореду и темпу учења градива.

Дистрибуција одговора учитеља који су VII степен стручне спреме стекли дошколовањем и оних који су завршили редовне факултете у питањима 11, 12 и 13 готово је идентична. Једино одступање можемо видети у 14. питању код кога се највећи број учитеља који су се дошколовали изјаснио да нарочит приоритет дају сложености захтева и задацима по нивоима тежине, док је друга категорија учитеља одговорила да им је приоритет распоред и темпо учења градива.

Питање број 15:

Табела 12. Дистрибуција одговора учитеља на питање број 15

У којој мери, по Вашем мишљењу, примена диференциране наставе мотивише ученике за рад?	Не спроводим диференцирану наставу	Нема приметних измена у раду	Приметно је веће узбуђење и већа мотивисаност ученика	Ученици су у потпуности одушевљени и мотивисани за рад
Одговори наставника	8,70%	17,39%	56,51%	8,70%
Одговори професора	2,60%	3,90%	79,21%	14,29%
Укупно	4,00%	7,00%	76,00%	13,00%

Иако 89,00% учитеља истиче у анкети да је приметна већа мотивација ученика, што је свакако веома значајна констатација и иде у прилог оправданости диференциране наставе, покушаћемо да упоређујући ове одговоре и одговоре дате на питање број 9 утврдимо да ли, по њиховом мишљењу, постоји веза између ангажовања и мотивације ученика у диференцираној настави.

Док је на 9. питање чак 63,00% учитеља одговорило да су ученици у потпуности ангажовани, само 13,00% учитеља је одговорило да су ученици у потпуности одушевљени и мотивисани за рад. С друге стране, 68,79% процената оних који кажу да је приметно веће узбуђење и већа мотивисаност одговорило је да су ученици у потпуности ангажовани, док је 28,95% одговорило да диференцирана настава у мањој мери утиче на повећање нивоа ангажовања ученика. Сагледавајући овакву дистрибуцију одговора, не можемо говорити о линеарној повезаности између ангажовања и мотивације ученика у диференцираној настави.

Питање број 16:

Табела 13. Дистрибуција одговора учитеља на питање број 16

Који наставни предмети Вам се чине најприкладнијим за извођење диференциране наставе?	Математика	Српски језик	Свет око нас	Музичка култура	Ликовна култура	Физичко васпитање	Сви предмети
Одговори наставника	78,26%	43,48%	13,04%	0,00%	0,00%	4,35%	8,70%
Одговори професора	68,83%	32,47%	22,07%	1,30%	1,30%	3,90%	20,78%
Укупно	71,00%	35,00%	20,00%	1,00%	1,00%	4,00%	18,00%

И наставници и професори сматрају да је Математика нарочито погодан предмет за извођење диференциране наставе. Далеко иза тога су Српски језик и Свет око нас, док су остали предмет заступљени у знатно мањој мери. Занимљиво је да 18,00% учитеља сматра да су сви предмети погодни за извођење диференциране наставе, при чему више професора него наставника има то мишљење.

Сви учитељи који су рекли да изводе диференцирану наставу свакодневно одговорили су да су сви предмети погодни за извођење диференциране наставе. Учители који често спроводе диференцирану наставу сматрају да је најпригоднија математика (72,06%), српски језик (35,29%), свет око нас (27,94%) и сви предмети (19,12%). Учители који ретко спроводе диференцирану наставу су се, такође, изјаснили да је математика најприкладнија за извођење (76,92%), затим српски језик (30,77%) и сви предмети (11,54%), а свега 3,85% испитаника сматра да је то Свет око нас.

Питање број 17:

Табела 14. Дистрибуција одговора учитеља на питање број 17

Како планирате термине за извођење часова диференциране наставе?	Не спроводим диференцирану наставу	Планирам је и изводим када за то имам времена	Планирам је и изводим у складу са потребама ученика	Планирамо је и изводимо на нивоу актива
Одговори наставника	8,70%	21,74%	65,21%	4,35%
Одговори професора	2,60%	12,99%	84,42%	1,30%
Укупно	4,00%	15,00%	80,00%	2,00%

Веома велики број учитеља определио се за одговор да диференцирану наставу планира и изводи у складу са потребама ученика што је, свакако, најадекватнија опција приликом планирања извођења овог типа наставе. Међутим, није занемарљив ни број учитеља који су одговорили да диференцирану наставу планирају и изводе када за то имају времена. Овакав одговор не би смео да буде у овој мери дистрибуиран јер одражава негативно мишљење према овом виду наставе.

Интересантно је повезати овај одговор учитеља са одговорима на питање 11. У прилог последњој констатацији иде и чињеница да учитељи који планирају и изводе диференцирану наставу када за то имају времена чак у 60,00% је изводе веома ретко.

С друге стране, учитељи који планирају и изводе диференцирану наставу у складу са потребама ученика у 76,25% случајева је изводе често, док у 21,25% случајева је изводе ретко. Ова група учитеља приликом спровођења диференциране наставе приоритет даје сложености захтева и задатака по нивоима тежине (78,75%). У најмањој мери приоритет дају обиму програмских садржина (6,25%).

Не може се занемарити чињеница да само 2% учитеља планира и изводи диференцирану наставу на нивоу актива. Ово може указати на низак ниво кооперативности и заједничке акције учитеља на планирању наставе, али и на већу потребу за тимским радом.

Питање број 18:

Табела 15. Дистрибуција одговора учитеља на питање број 18

На који начин припремате задатке за часове диференциране наставе?	Не спроводим диференцирану наставу	Самостално припремам задатке	Користим задатке који већ постоје у збиркама	Користим већ готове припреме за овакве часове
Одговори наставника	8,70%	69,57%	26,08%	8,70%
Одговори професора	2,60%	79,21%	23,38%	5,19%
Укупно	4,00%	77,00%	24,00%	6,00%

Самостална припрема задатака од стране учитеља, која је најзаступљенија у одговорима учитеља обе категорије значајна је и похвална јер једино је учитељ у потпуности упознат, или би требало да буде, са могућностима сваког ученика понаособ и са захтевима које ученик може изнети до краја.

Већ смо при разматрању одговора на 14. питање навели проблем стандарда и одређивања минималних, оптималних и максималних захтева који се постављају пред ученике. Сагледавајући одговоре учитеља на ово питање, можемо уочити да чак 70,45% учитеља самостално припрема задатке и захтеве за ученике, док 20,45% учитеља узима задатке из збирки. Оваква дистрибуција одговора намеће потребу што скорорије одређивања стандарда образовања од стране Националног просветног савета, њихово објављивање најширој стручној јавности и што бољи механизам стручног усавршавања учитеља како би, донекле, могли самостално да припреме захтеве за ученике са којима раде. Такође, јавља се и потреба за обимнијом литературом са примерима диференцираних захтева, готових збирки које би и ученици користили, а у којима су јасно назначени нивои за које су ти задаци намењени. У свакодневной наставној пракси има и покушаја појединаца да самостално ово ураде, али без шире друштвене и подршке стручне јавности овај проблем не може бити трајно решен.

Деветнаесто питање односило се на ставове и мишљења учитеља о главној предности диференциране наставе. На ово питање одговор је дало 63,00% учитеља.

Интересантно је да је 17,00% од укупног броја учитеља, односно 26,98% од оних који су одговорили на ово питање, рекло да је главна предност велика мотивисаност ученика за рад, што је у извесној контрадикцији са 13,00% учитеља који су одговарајући на 15. питање рекли да су ученици у потпуности мотивисани за рад. Ипак, највећи број учитеља који су одговорили на ово питање каже да је главна предност диференциране наставе (39,68%) прилагођавање садржаја могућностима, способностима и потребама свих ученика.

Остали карактеристични одговори које су учитељи давали можемо сврстати у неку од следећих категорија и то оним редом колика је њихова заступљеност: већа активност и ангажовање ученика; напредовање ученика у складу са сопственим могућностима; бољи увид у напредовање сваког ученика; развијање самосталности у раду ученика; већи степен задовољства сваког ученика при успешно обављеном захтеву; сваком ученику је омогућено да научи градиво; бољи резултати ученика у савладавању градива; непосреднија и квалитетнија комуникација са ученицима; развија се здрав такмичарски дух међу ученицима истог нивоа знања; омогућава да ученици раде оно шта могу на начин који им највише одговара; сваки ученик је у потпуности уважен; сваки ученик може да постигне успех; свако напредује својим темпом и према својим интелектуалним способностима.

Похвално је што се све категорије одговора односе на квалитативне и квантитативне успехе ученика и што су учитељи при одређивању позитивног става према диференцираној настави пре свега имали у виду утицај овог типа наставе на ученике.

Двадесето питање тражило је од учитеља да наведу који су, по њиховом мишљењу, главни недостаци диференциране наставе. На ово питање одговор је дало 42,00% учитеља.

Анализирајући одговор на 6. питање, напоменули смо да ћемо га упоредити са евентуалним одговором на питање о могућим чиниоцима који спречавају учитеље да наставу прилагођавају свим ученицима. Међутим, детаљном анализом одговора учитеља дошли смо до веома контрадикторног закључка. Чак 50,00% учитеља који су тврдили да не прилагођавају свој рад могућностима ученика, одговарајући на питање о позитивним странама диференциране наставе наводи да су ученици мотивисани, да је приметно задовољство у раду и да свако напредује према својим могућностима, док нико из ове категорије учитеља није навео нити један недостатак диференциране наставе.

Као најчешће одговори који су се јављали код учитеља можемо издвојити следеће, поређане по фреквенцији појављивања: наставнику је потребно много времена за припрему часа; недовољно је времена у оквиру једног школског часа за извођење наставе; број ученика у одељењу је сувише велики (има ефекта само у одељењима са малим бројем ученика); отежано је извођење у смислу материјалне и техничке опремљености; нема довољно готових припрема за овакве часове; потребно је много времена за процену ученика; лоша повратна информација; велика и скупа припрема; велика количина материјала; ученик стиче утисак да зна за максималну оцену; захтева веће ангажовање наставника, често без могућности консултације (овакав одговор иде у прилог чињеници о ниској сарадњи наставника на нивоу актива приликом планирања диференциране наставе).

Интересантно је напоменути и неколико специфичних одговора на основу којих се може наслутити лоша информисаност појединих учитеља о диференцираној настави: успорава ученике који брже напредују; жеље ученика; родитељи нису упознати са чињеницом да таква настава постоји; могућност шаблонског решавања задатака; није увек применљива; мање мотивише лошије ученике за веће залагање; истакнуто је такмичење.

Међу одговорима на ово питање нашло се и експлицитно негирање да диференцирана настава има недостатке.

Питање број 21:

Табела 16. Дистрибуција одговора учитеља на питање број 21

Да ли бисте и на који од понуђених начина желели да се додатно едукујете и усавршите у примени диференциране наставе?	Не бих желео/желела	Желео/желела бих путем семинара стручног усавршавања	Желео/желела бих путем самосталног истраживања дидактичко-методичке литературе	Желео/желела бих путем постдипломског образовања
Одговори наставника	13,04%	60,87%	26,09%	0,00%
Одговори професора	2,60%	68,83%	16,88%	12,99%
Укупно	5,00%	67,00%	19,00%	10,00%

Као доминантан одговор на ово питање издваја се да би 67,00% учитеља желело да се додатно усавршава у реализацији диференциране наставе путем семинара стручних усавршавања. Ово је индикација да велики број учитеља жели додатно едуковање о овом виду наставе, али остаје отворено питање у којој мери тренутно акредитовани семинари пружају учитељима ту могућност. Оволика заинтересованост учитеља може и да пружи смернице будућим креаторима програма у ком правцу треба размишљати о садржајима семинара.

Није занемарљив ни број учитеља који су одговорили да су заинтересовани за усавршавање самосталним истраживањем дидактичко-методичке литературе. Са жаљењем се мора констатовати да на нашем тржишту не постоји довољно литературе која третира ову проблематику па и даље остаје потреба за квалитетним материјалом.

ЗАКЉУЧАК

Сагледавајући целокупне одговоре учитеља у анкети, могли бисмо да сачинимо једног „дидактичког робота“ просечног учитеља у Србији. То је учитељ са нешто мање од 20 година радног стажа који је до VII степена стручне спреме дошао дошколовањем. Своју наставу прилагођава већини ученика, упознат је већим делом са суштином извођења диференциране наставе, али често даје контрадикторне одговоре на слична питања и није задовољан знањем о диференцираној настави које је стекао на факултету. Делимично је у могућности да је изводи у смислу материјално-техничке опремљености школе где ради, али се и поред тога труди да је што чешће примењује у пракси. Диференцирану наставу спроводи када код ученика уочи потребу за оваквим видом рада, на главном делу часова док се утврђује градиво из математике и у мањој мери српског језика, и при томе највише пажње поклања сложености захтева и задатака по нивоима тежине које сам припрема. Има претежно по-

зитиван однос према диференцираној настави и уочава приметно веће узбуђење и мотивисаност ученика иако му је за саму припрему часа потребно доста времена. У будућности би желео да се додатно усаврши у извођењу диференциране наставе путем семинара стручног усавршавања.

ЛИТЕРАТУРА

Егерић (2004): Милана Егерић, *Садржајна диференцијација у настави математике*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Егерић (2004): Милана Егерић, Експериментална евалуација примера модела савремених наставних система са диференцираним захтевима, *Настава и васпитање*, година 51, бр. 1–2, Београд: Педагошко друштво Србије, 25–36.

Вулетић (2008): Слободан Вулетић, Спровођење појединих дидактичких система у наставној пракси учитеља, *Педагошка стварност*, година 54, бр. 3–4, Нови Сад: Савез педагошких друштава Војводине, 293–307.

Јовановић, Флорић (2008): Бранко Јовановић, Оливера Кнежевић-Флорић, *Основи методологије педагошких истраживања са статистиком*, Јагодина: Учитељски факултет у Јагодини.

Vulovic R. Nenad
University of Kragujevac
Faculty of Education in Jagodina

DIFFERENTIATED TEACHING IN EVERYDAY TEACHING PRACTICE

Summary: The subject of this paper is the speculation about the attitudes and opinions of teachers as the immediate participants in teaching practice, about differentiated teaching- that is - how interested and motivated they are to perform differentiated teaching. One of the main points of this paper is the result of the research about the opinions of teachers on differentiated teaching. One hundred teachers coming from four cities in Serbia represented the sample. The fact that teachers adapt their teaching to the pupils, as well as that they are mostly familiar with the concept of differentiated teaching, but are dissatisfied with the way they learnt it in college are the conclusions of the research. The teachers are partially able to perform differentiated teaching when it comes to the material and technical equipment of the schools they work in; nevertheless, they try to apply it in practice as often as possible. In the future, they would like to improve their skills for practicing differentiated teaching in specialized training seminars.

Key words: differentiated teaching, differentiation of contents, teachers, practice.